

Taliviu – külaline tundrast

Taliviu ehk karvasjalg-viu on üks kolmest 2015. aasta linnust. Eestis see liik ei pesitse, kuid läbirändaja ja talvitajana pole ta sugugi haruldane.

Ülo Väli, Rein Nellis

Taliviu on üsna sarnane hiireviuga, keda tutvustasime Eesti Looduse märtsinumbriis, aga leidub siiski hulk tunnuseid, mille põhjal neil vahet teha. Kogenud linnuvaatlejad suudavad kaht viud teineteisest sageli eristada silueti ja lennustiili järgi: taliviu on hiireviust pisut suurem ning pikemate tiibadega, mis lennus on tiivanuki kohalt kergelt painutatud, tema tiivalöögid on mõnevõrra aeglasemad kui hiireviul. Üsna sageli võib taliviud näha saagiotsingul tuuletallaja kombel raplemas, hiireviu teeb seda tunduvalt harvemini.

Kindel taliviu ehk karvasjalg-viu eristustunnus on tema kuni varvasteni sulestunud jalad, kuid lennu ajal ei ole neid näha. Kindlam on määramisel toetuda teistele tunnustele.

Näiteks on taliviu tüüpilisest hiireviust enamasti palju heledama sulestikuga: tiivad on alaküljelt peaaegu valged, üksnes tiivanukil torakab silma kontrastne tume laik. Ülapooleltki on taliviu pruun toon heledam kui hiireviul, sageli leidub

seal valkjaid tähne ja laiike ning ka pea on enamasti hele.

Kõige iseloomulikum eristustunus on **taliviu valge saba**, mille tipus on tumepruun või must vööt. Selle järgi sarnaneb taliviu pigem noore kaljukotka kui hiireviuga. Siiski tuleb sellegi tunnuse puhul olla ettevaatlik, sest hiireviude sulestiku varieeruvus on suur ning mõnel heledal vormil võib sabatüvik samuti olla pisut valkjas.

Üsna sageli võib taliviud näha saagiotsingul tuuletallaja kombel raplemas, hiireviu teeb seda tunduvalt harvemini.

Sulestiku järgi saab eristada emasid taliviusid isastest ning esimese aasta noorlinde vanalindudest.

Emaslinnu saba tipus on vaid üks lai vööt ja kõhualune on tumedam kui rinnasulestik. Isaslinnu saba tipus on peale ühe suure vöödi veel kaks või kolm väiksemat, isased on emastest tumedamad ja nende rinnasulestik on

Taliviu isaslinnu saba iseloomustab mitu tumedat vööti, pea ja kael on alaküljelt võrdlemisi tumedad. Sellel isendil on ka kõht ja alatiiva kattesuled keskmisest tumedamad

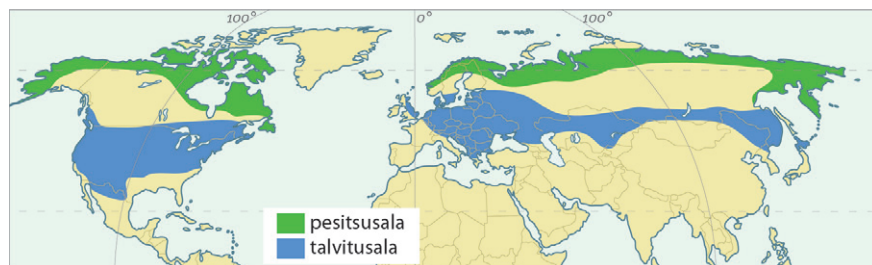
märksa tumedam kui kõht.

Noorlinnu alapool on enamjaolt väga hele, millele vastandub tumepruun kõht ja tiivanuki tume laik, saba tipuvööt on võrdlemisi hajus. Vanalindude kõht on vöödilisem ja muu alapoolle sulestik tihedama pruuni mustriks kui noortel. Taliviud hak-

kavad pesitsema kaheaastaselt; välimuse järgi ei saa neid siis enam vanematest lindudest eristada.

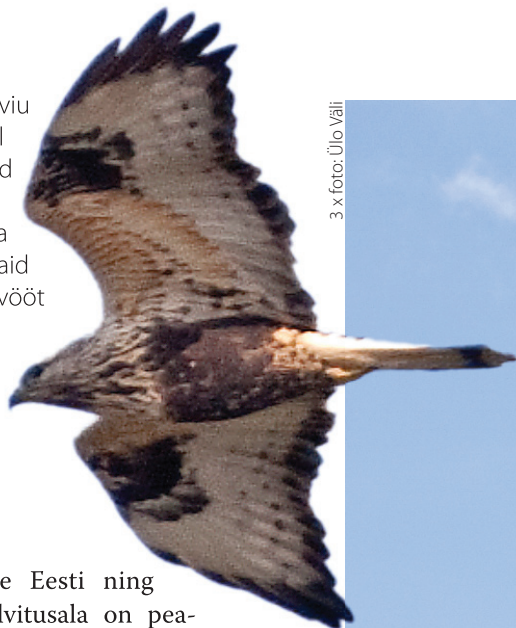
Taliviul eristatakse kolme-nelja alamliiki, kellest üks elab Ameerikas ja kaks või kolm Euraasias. Nende koguarvukuseks maailmas on hinnatud üle poole miljoni ja asurkonna seisundit peetakse stabiilseks [1]. Taliviud pesitsevad Euraasia ja Põhja-Ameerika arktilises ning lähisarktilises kliimavöötmes, talvitama rändavad aga parasvöötmesse (♦ 1).

Euroopas pesitseb taliviu Venemaa, Soome, Rootsi ja Norra tundraaladel, kust minnakse talvitama Kesk- ja Ida-Euroopasse. Rännatakse enamasti otse lõuna poole, näiteks Soomes Lapimaal rõngastatud taliviud rän-

♦ 1. Taliviu levik maailmas. Pesitsetakse eeskätt lagetundrates, talvitama rännatakse parasvöötmesse. Koguarvukuseks on hinnatud üle poole miljoni

Emase talivi
pea ja kael
on heledad
ja kõht
tume, saba
tipus on vaid
üks tume vöö

3 x foto: Ülo Väli

davad üle Eesti ning nende talvitusala on peamiselt Poola, Tšehhi, Valgevene ja Ukraina [11]. Üksikuid taliviusid võib talvel kohata ka kaugemal lõunas, Vahemere-äärsetes maades, näiteks Kreekas ja Türgis (♦ 1).

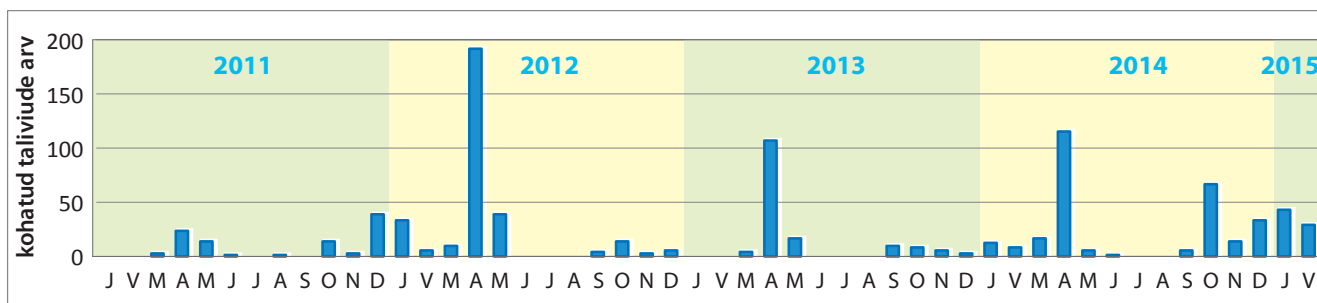
Talivi pesitseb eeskätt lagetundras, aga mõnel aastal võib levila ulatuda isegi taigavööndi põhjaossa, kus teda leidub soode, lammi- ja ulatuslike raiesmike läheduses; Fennoskandias võib taliviud kohata pesitsemas ka mäestike jõeorgudes [5].

Pesitsusaladel toituvad viud eeskätt lemmingutest ja uruhiirtest, kelle arvukus saavutab maksimumi igal kolmandal või neljandal aastal. Neil saagirohketel aastatel on levila suurem ning ka viude arvukus on saagirikastes kohtades suurem. Näiteks Soomes võib pesitsevate taliviude arv kõikuda mitu korda ja headel hiireaastatel pesitsevad taliviud ka Soome keskosa taigavööndis, kus neid igal aastal ei kohta [11].

Kuidas leetakse üles parimad pesituskohad? Nagu paljud teisedki rööv-

Talivi jahiala ja pesakalju Põhja-Rootsis Abisko rahvusparkis

♦ 2. Just aprill on parim aeg minna välja taliviud otsima, ligi pooled kõigist vaatlustest on tehtud sel kuul. Viimaste aastate taliviuvaatlused Eestis kuude kaupa (alates jaanuarist) andmebaasi eElurikkus järgi

linnud suudavad taliviud näriliste olemasolu kindlaks teha nende käiguradadel leiduvate uriini ja ekskrementide pealt peegeldatava ultraviolettkiirguse abil [7, 9]. Seega leiavad nad suure näriliste tihedusega alad kiiresti, ilma saaki ennast veel nägemata. Samas püüavad viud pesitseda seal, kus toidukonkurents on väiksem, näiteks väldivad nad pesitsemist samasuguse saagivalikuga lumekakkude naabruses [13].

Kehvematel aastatel või kehvemates piirkondades leidub taliviude saagis peale näriliste ka mitmesuguseid tundras pesitsevaid linde, juhulikult püütakse konni ja putukaid. Talvitusladel toitutakse peamiselt uruhiirtest, nende vähesuse korral aga ka suurematest loomadest, näiteks Briti saartel küülikutest ja kaelustuvidest [5], muu puududes tuleb leppida raibetega.

Taliviud jõuavad oma pesitsusaladele olenevalt lumikatte kestusest aprillis või mais ning asuvad seejärel pesa ehitama või korrastama. Pesa sarnaneb hiireviu omaga: see on umbes kolmveerandmeetrisel läbimõõduga ja poole meetri kõrgune oksakuhil. Kuna puid ei kasva pesitsusaladel just ülemäära, rajatakse pesa kaljueendile või laugemale kivisele nõlvale. Kui lähikonnas leidub puid, kasutatakse pesalusena ka neid.

Taliviu munakurna suurus on väga varieeruv, ulatudes olenevalt saagi rohkusest ühest seitsmeni, väga kehvadel aastatel võidakse pesitsemine aga hoopis vahele jätta. Harilikult on kurnas kolm kuni viis muna.

Haudumine kestab umbes kuu aega; peamiselt haub emaslind, keda isane sel ajal toidab. Pojad lennuvõimestuvad neli kuni kuus nädalat pärast koorumist, kuid jäävad veel umbes kuuks ajaks vanematest sõltuvaks.

Enamasti lagedal maal pesitseval taliviul hukkub mune ja poegi üsna palju. Pesi rüüstavad rongad, polaarrebased, ahmid ja pruunkarud. On arvatud, et poegi võivad rünnata ka lumekakud ning see

Sobiv talvituspaik on näiteks puuderibadega uudismaa

võib olla üks põhjus, miks taliviud nende lindude ligi pesitsema ei tiku [13].

Teised suuremad röövlinnud – pesitsusaladel eelkõige kaljukotkad, talvitusladel näiteks kassikakud – on ohtlikud ka lennuvõimelistele noorlindudele ja isegi täiskasvanud taliviudele. Valdavalt hukuvad taliviud talvitusladel siiski inimtegevuse tõttu: elektriliinides või liikluses, Ida-Euroopas on palju taliviusid ka lihtsalt maha lastud [11].

Eestis talvitab hinnanguliselt kuni 300 taliviud [3, 4], aga arvukus vajab kindlasti täpsemat selgitamist, sest mõnel aastal on see ilmselt olnud palju suurem [12]. Eri talvedel võib arvukus suuresti erineda, olenedes eeskätt lumeoludest, mis määravad saagi kättesaadavuse, samuti sellest, kui hästi läheb Eestis ja lähiriikides pisiimetajatel: kus on rohkem saaki, sinna koonduvad ka viud.

Eestis kasutavad taliviud saagialana enamasti suuremaid rohumaid ja

.....
Jahti peetakse lennul või puudel ja põõsastel varitsedes, sagedamini kui hiireviused võib neid tundralinde kohata istumas maapinnal.

põlde. Jahti peetakse lennul või puudel ja põõsastel varitsedes, sagedamini kui hiireviused võib neid tundralinde kohata istumas maapinnal.

Suuremaid taliviude sisserändeid täheldati möödunud sajandil Eestis vähemalt seitsmel talvel [8, 10].

Viimane invasioon oli 2011/2012. aasta talvel, sellest annavad hea ülevaate linnuvaatlaja-

te teated andmebaasis eElurikkus [2] (♦ 2). Näiteks ei ole 2010/2011. aasta talvest (detsembrist veebruarini) andmebaasi sisestatud ühtegi taliviud-

lust, 2011/2012. aasta talvest pärineb neid aga tervelt 68 (4,1% kõigist andmebaasis leiduvatest linnuvaatlustest sellel ajavahemikul).

Vaatluste arvu hüppelise kasvu põhjus on lihtne: Põhja-Soomes oli 2011. aastal teadaolevalt parim lemmingu- ja uruhiireaasta läbi aegade ning seetõttu läks ka taliviudel pesitus väga hästi ja arvukus kosus jõudsalt [6].

Kahel järgmisel talvel kohati taliviused tunduvalt vähem, vastavalt kuuel ja kümnel korral (0,4 ja 0,9% kõigist vaatlustest).

Huvitaval kombel oli sügisrände (septembrist novembrini) suhteline vaatluste arv igal aastal sarnane: 0,7–0,9% kõigist vaatlustest. Näiteks 2011. aasta lõpus hakkas taliviude arv Eestis suurenema alles detsembris. Küllap hoidis rikkalik saak viused Soomes pikalt paigal ning alles detsembrikuine lumerikkus sundis neid Eestisse taanduma.

Taliviused jätkus 2011/2012. aasta talvel rohkelt ka meist lõuna poole, sest 2012. aasta kevadrändel võis taliviused kohata tavapärasest kevadest märksa rohkem (2,4% lindude koguvaatlustest teiste aastate 1,4–1,6% asemel).

Ka tänava talvel oli taliviude arvukus tavapärasest suurem. Juba sügisel, septembrist novembrini, jäädvustati eElurikkuses tervelt 55 taliviuvaatlust (kokku 85 isendit). Oma osa selle suure arvu puhul mängis ilmselt põhjalik sügisrändevaatlus Põõsaspeal, ent ka vaatluste suhteline osakaal muude linnuvaatluste seas oli tavapärasest poole suurem (1,3%).

Samamoodi oli ka talviste vaatluste arv tänava suurem kui kahel eelmisel talvel (59 vaatlust ehk 1,6% kõigist linnuvaatlustest). Tänavu pööratakse aasta lindudele loomulikult tavalisest rohkem tähelepanu, kuid kindlasti võib nentida, et meil oli tänava hea viutalv.

Eesti piires ei ole talvitavate taliviude levik ühtlane. Sobivates hii-
 rerohtetes piirkondades võib peatu-

da lähestikku mitu isendit, teisel võib liik suurtel aladel täiesti puududa.

Viimastel talvedel on taliviusid vähem kohatud Põhja-Eestis (◇ 3). Seevastu tihedalt on asustatud Kesk-Saaremaad, kus ühel uudismaal võib peatuda üle kümne linnu ja asustustihedus ulatuda kuni 25 isendini kultuurmaastiku 100 ruutkilomeetri kohta. 2006. aasta talvitavate röövlindude loendusel nähti hulka taliviusid näiteks Saue uurimisalal Harjumaal ja Saareotsa kandis Järvamaal [12].

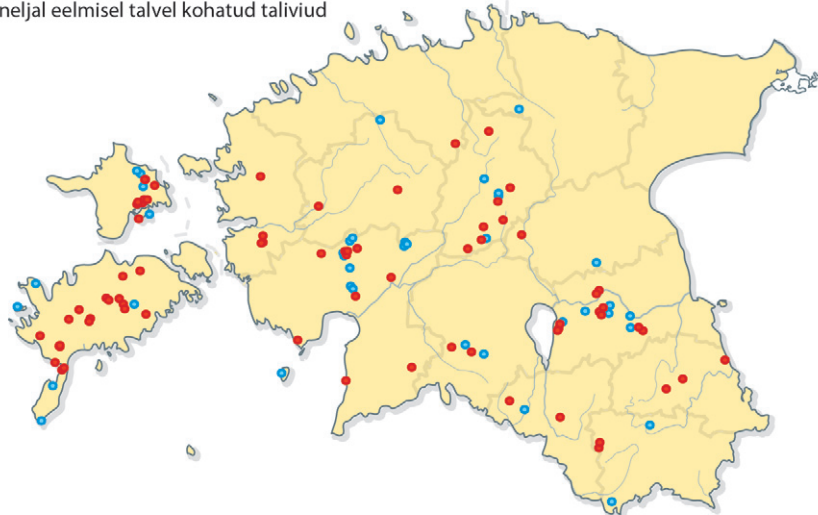
Tunduvalt enam kui talvel võib taliviusid Eestis näha läbirändel.

Rändavaid viusid võib kohata kõikjal Eestis, kuid nagu teisedki tõusvatest õhuvooludest sõltuvad kullilised väldivad nad võimaluse korral lendu üle mere. Seetõttu näeb rändavaid taliviusid suhteliselt sage- li lendamas piki rannikut ning linnud koonduvad poolsaartele, näiteks Sõrve säärele, Lao ninale, Põõsaspea neemele ning Rohuneeme ja Pärисpea poolsaarele [2, 8, 10].

Taliviude sügisrännne algab septembris, haripunkt on oktoobris. Kevadränne kestab märtsist maini, üksikuid linde võib erandjuhul trehvata veel juuniski (◇ 2).

● tänavu talvel kohatud taliviud
● neljal eelmisel talvel kohatud taliviud

◇ 3. Taliviu levik viimasel viiel talvel eElurikkuse ja viuvaatluste e-ankeedi põhjal. Tumesinised täpid tähistavad tänavuse talve vaatlusi, helesinised täpid nelja eelmise talve omi

Rändavaid viusid võib kohata kõikjal Eestis, kuid nagu teisedki tõusvatest õhuvooludest sõltuvad kullilised väldivad nad võimaluse korral lendu üle mere.

Kevadel nähakse taliviusid Eestis rohkem kui mistahes muul aastaajal, soodsaim aeg on aprill, kui enamik asurkonnast suundub põhja poole. Näiteks viimasel neljal aastal on ligi pooled taliviuvaatlused tehtud aprillis. Niisiis on just praegu õige aeg minna välja taliviusid otsima! ■

1. BirdLife International 2015. Species fact-sheet: Buteo lagopus. <http://www.birdlife.org>, 29.01.2015.
2. eElurikkus 2015. Eesti eluslooduse andmebaas. <http://elurikkus.ut.ee/>, 04.03.2015.
3. Elts, Jaanus jt 2009. Eesti lindude staatus, pesitsusaegne ja talvine arvukus 2003.–2008. a. – Hirundo 22: 3–31.
4. Elts, Jaanus jt 2013. Eesti lindude staatus, pesitsusaegne ja talvine arvukus 2008.–2012. a. – Hirundo 26: 80–112.
5. Ferguson-Lees, James; Christie, David A. 2001. Raptors of the World. Christopher Helm, London.
6. Honkala, Juha; Saurola, Pertti; Valkama, Jari 2011. Petolintuvuosi 2011 – pohjoises-

sa myyrähuippu. – Linnutvuosikirja 2011: 59–69.

7. Koivula, Minna; Viitala, Jussi 1999. Rough-legged Buzzards use vole scent marks to assess hunting areas. – Journal of Avian Biology 30: 329–332.

8. Lelov, Eedi 1994. Rough-legged buzzard. – Leibak, Eerik; Lilleleht, Vilju; Veromann, Heinrich. Birds of Estonia. Estonian Academy Publishers, Tallinn: 79–80.

9. Mänd, Raivo 1996. Kullide „salasilm“. – Eesti Loodus 47 (7): 230–231.
10. Randla, Tiit 1976. Eesti röövlinnud. Valgus, Tallinn.
11. Saurola, Pertti; Valkama, Jari; Velmala, William 2013. Suomen rengastusAtlas I. Luonnontieteellinen keskuksmuseo ja ympäristöministeriö, Helsinki.
12. Väli, Ülo; Nellis, Rein; Lelov, Eedi; Tammekänd, Indrek; Tuule, Aarne; Tuule, Eet 2014. Kultuur-avamaastikul talvitavate röövlindude levik, arvukus ning elupaigakasutus Eestis. – Hirundo 27: 14–35.
13. Wiklund, Christer G.; Kjellén, Nils; Isakson, Erik 1998. Mechanisms determining the spatial distribution of microtine predators on the Arctic tundra. – Journal of Animal Ecology 67: 91–98.

Ülo Väli (1974) on 2015. aasta linnu projekti juht ja Eesti ornitoloogiaühingu röövlinnutöörühma juht, Eesti maaülikooli vanemteadur.

Rein Nellis (1978) on Eesti ornitoloogiaühingu röövlinnutöörühma liige, keskonnaagentuuri eluslooduse seire spetsialist.